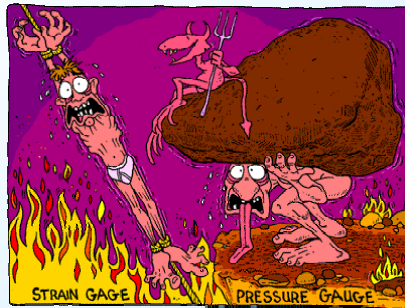

Mittaustekniikan perusteet / luento 10

Antureita

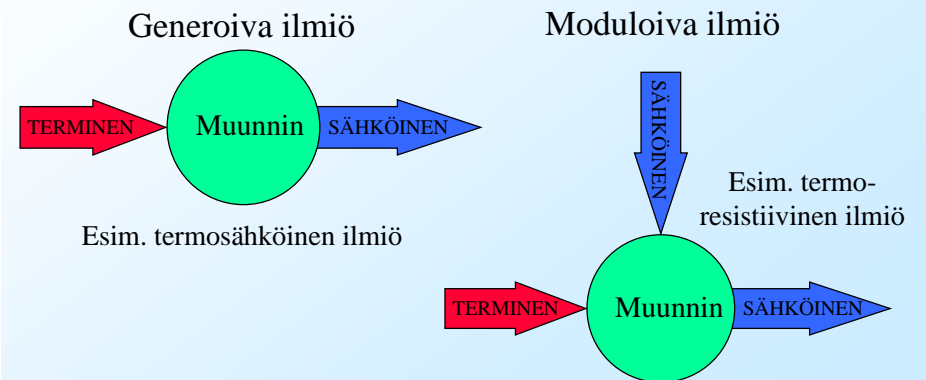

Anturi
Mittauslaitteen tai mittausketjun elementti, johon mittaussuure vaikuttaa välittömästi

Antureista lisää:
S-108.3010 Mittauselektronikka

Anturit

- Anturi muuttaa mitattavan suureen helpommin käsiteltävään, yleensä sähköiseen, muotoon.
- Anturitekniikka hyödyntää laajasti fysiikan eri ilmiöitä.

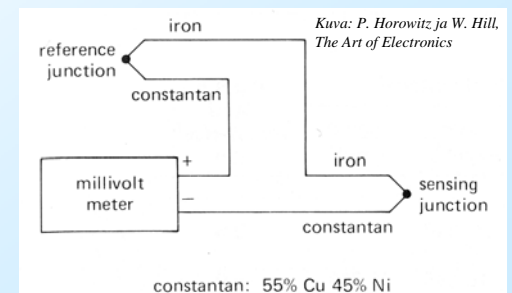

Antureita tällä luennolla

- Lämpö
  - Vastusanturi, termistori, termopari ja pyrometri.
- Valo
  - Valodiodi ja valomonistinputki.
- Paine
  - Bourdon-putki ja kalvoanturi.
- Voima, liike ja muodonmuutos
  - Pietsoanturi, differentiaalimuuntaja ja venymäliuska.
- Virtaus
  - Paine-eroanturi, magneettinen anturi ja turbiinianturi.

Lämpö: termopari

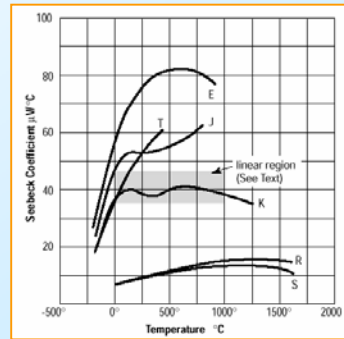
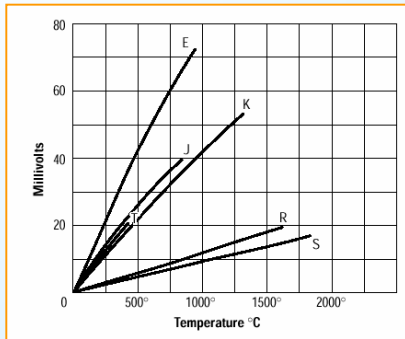
- Termopari
  - Toiminta perustuu **Seebeck-ilmiöön**
    - Ilmiö: kahden eri johteen väliset liitokset aiheuttavat termojännitteen, mikäli niitä pidetään eri lämpötiloissa.
    - Ilmiön keksi saksalainen fyysikko Thomas Seebeck v. 1821.
    - Yleiskäyttöisin lämpötila-anturi
  - Termojännitteen suuruusluokka n. $1-100 \mu\text{V} / ^\circ\text{C}$.

Lämpö: termopari

Termojännite V riippuu liitosten lämpötilaerosta $T_{J1} - T_{ref}$ ja Seebeck-kertoimesta $\alpha : V = \alpha(T_{J1} - T_{ref})$. Laajemmalla lämpötila-alueella α riippuu lämpötilasta, eikä yhtälö ole lineaarinen $\rightarrow$ mallinnetaan N :nen asteen polynomilla, jonka kertoimet C_i saadaan taulukosta.

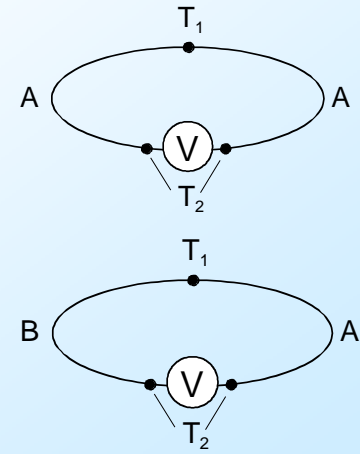
$$T_{J1} - T_{ref} = C_0 + C_1V + C_2V^2 + \dots + C_NV^N$$

Kuvat:
Agilent

Lämpö: termopari

- Johtimet samaa materiaalia
 $\rightarrow$ sama termojännite $\rightarrow$ ei havaittavaa jännitettä
- Johtimet eri materiaalia
 $\rightarrow$ eri termojännite $\rightarrow$ termojännitteiden ero on mitattavissa
- Termojännitteiden ero riippuu materiaalivalinnoista

Lämpö: termopari

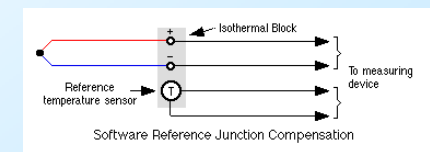
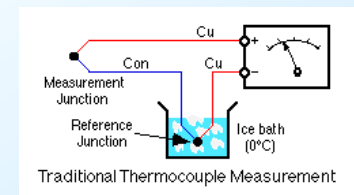
Type	Alloy	Max temp ^a (°C)	Tempco @20°C (µV/°C)	Output voltage ^b			30 gauge lead resistance ^c (Ω)
				100°C (mV)	400°C (mV)	1000°C (mV)	
J	{Iron {Constantan ^d	760	51.45	5.268	21.846	—	3.6
K	{Chromel ^e {Alumel ^f	1370	40.28	4.095	16.395	41.269	6.0
T	{Copper {Constantan ^d	400	40.28	4.277	20.869	—	3.0
E	{Chromel ^e {Constantan ^d	1000	60.48	6.317	28.943	76.358	7.2
S	{Platinum {90%Pt-10%Rh	1750	5.88	0.645	3.260	9.585	1.9
R	{Platinum {87%Pt-13%Rh	1750	5.80	0.647	3.407	10.503	1.9
B	{94%Pt-6%Rh {70%Pt-30%Rh	1800	0.00	0.033	0.786	4.833	1.9

^(a) thermocouple life is shortened by prolonged operation near maximum temperature. ^(b) reference junction at 0°C. ^(c) per double foot; for 24-gauge, multiply values by 0.25. ^(d) 55%Cu-45%Ni. ^(e) 90%Ni-10%Cr. ^(f) 96%Ni-2%Mn-2%Al.

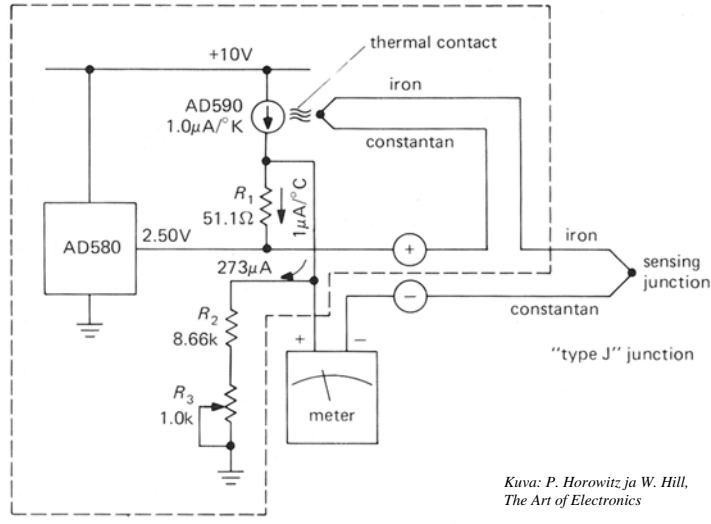
Kuva: P. Horowitz ja W. Hill, The Art of Electronics

Lämpö: termopari

- Koko piirin ulostulojännite riippuu kahden liitoksen lämpötilaerosta
  - Toinen liitoksista on pidettävä vakio- $\rightarrow$ lämpötilassa
  - Vaihtoehtoisesti on suunniteltava elektroniikka, joka ottaa referenssiliitoksen lämpötilan huomioon (tähän löytyy valmiita piirejä ja kytkentöjä)
  - Kompensointia voi tehdä myös ohjelmallisesti

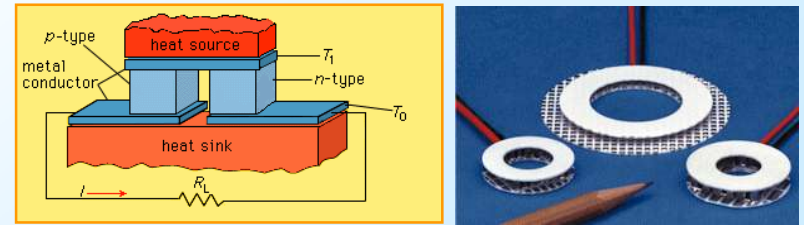

Lämpö: termopari

Peltier-ilmio (termosähköinen ilmiö)

- Kahden eri johteen muodostamista liitoksista toinen lämpenee ja toinen jäähtyy, kun niiden läpi johdetaan sähkövirta.
  - Voimakas erityisesti puolijohteilla (p- ja n-tyyppi).
  - Ilmiön keksi ranskalainen fyysikko Jean-Charles-Athanase Peltier vuonna 1834.
  - Peltier-elementtiä käytetään yleisesti lämpötilan säätöön.

Lämpö: termopari

- Huomioi mittauksia tehtäessä
  - Referenssipisteen lämpötila
  - Termojännitteen epälineaarinen riippuvuus lämpötilasta
  - Termoparin mittajohdot:
    - Väsymismurtumat, epäpuhtaudet
    - Termoparin huono liitos
    - Galvaaniset jännitteet
  - Lämpövastus ympäristöön
  - Sähköiset häiriöt

Lämpö: vastusanturi

- Vastusanturit
  - Perustuvat metallin resistanssin (melko lineaariseen) lämpötilariippuvuuteen:

$$R_T = R_0 + R_0 \alpha \left[T - \delta \left(\frac{T}{100} - 1 \right) \left(\frac{T}{100} \right) - \beta \left(\frac{T}{100} - 1 \right) \left(\frac{T^3}{100} \right) \right]$$

R_T = resistanssin arvo lämpötilassa T [°C]
 R_0 = resistanssin arvo lämpötilassa $T = 0$ °C

Mallinnus voidaan tehdä monella tavoin

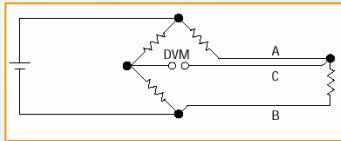
- Stabiilein lämpötila-anturi
- Yleisimmin käytetty anturimateriaali on **Platina**.
  - α = lämpötilakerroin (0.00392 $\Omega/\Omega/^\circ\text{C}$)
  - $\delta = 1.49$
  - $\beta = 0$ ($T > 0$), $\beta = 0.11$ ($T < 0$)
- Pt-100 anturi: ominaisresistanssi 100 Ω (@0 °C)

Lämpö: vastusanturi

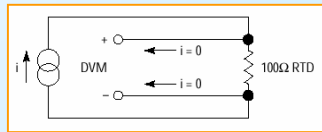
- Resistanssin mittaaminen

- Vastusarvo tyypillisesti 10 Ω - 1000 Ω johdinresistanssit (lämpötilariipuvia) ja liitosresistanssit merkittäviä
- Suora vastusmittaus on vaikeaa → nelijohdinmittaus tai siltamittaus

Kolmijohdinsilta

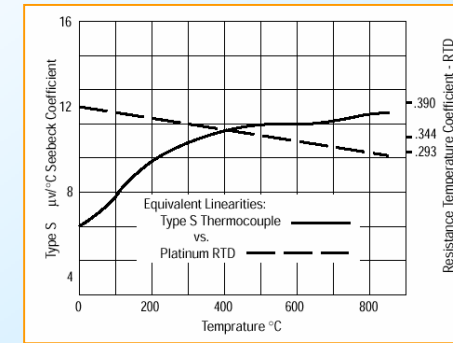
Nelijohdinmittaus

Lämpö: vastusanturi

- Huomioi mittauksia tehtäessä

- Mittausvirran vaikutus (tyypillisesti 0.5 °C/mW ilmassa)
- Mittuspiirin termojännitteet (Seebeck-ilmiö)
- Anturin lämpövastus ympäristöön
- Lämpötilariippuvuuden epälineaarisuus

Kuva: Agilent

Lämpö: termistori

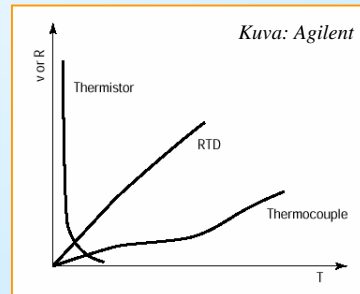
- Termistorit

- Perustuvat puolijohteen resistanssin riippuvuuteen lämpötilasta
- Herkin lämpöanturi: vastusarvon muutos tyypillisesti noin 4% / °C
- Vaste on voimakkaasti epälineaarinen:

$$\frac{1}{T} = A + B(\ln R) + C(\ln R)^3$$

T = lämpötila Kelvineissä
 R = termistorin resistanssi
 A, B, C = anturivakioita

Mallinnus voidaan tehdä monella tavoin

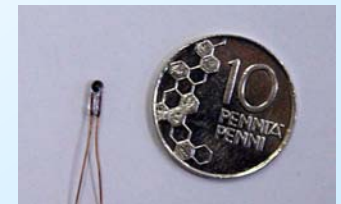

Kuva: Agilent

Lämpö: termistori

- Huomioi mittauksia tehtäessä

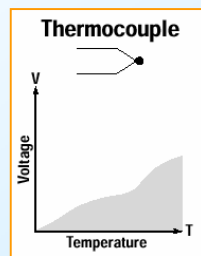
- Termistorin ominaisuudet voivat muuttua pysyvästi, jos sen lämpötila kasvaa liian korkeaksi
- Lämpötila-alue rajoittuu pariin sataan asteeseen
- Termistorit voidaan tehdä erittäin pieniksi
  - Nopeita, mutta
  - Mittausvirran vaikutus suuri
- Termistorin lämpötilariippuvuus voi olla positiivinen tai negatiivinen
  - NTC (Negative Temperature Coefficient)
  - PTC (Positive Temperature Coefficient)

Lämpöanturit: yhteenveto

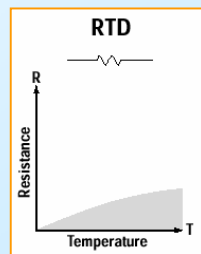
Termopari:

- + laaja lämpötila-alue
- + yksinkertainen, kestävä ja halpa
- epälineaarinen ja epästabiili
- epäherkkä → matala jännite
- tarvitsee lämpöreferenssin

Vastusanturi:

- + tarkin ja stabiilein
- + melko lineaarinen
- kallis
- hidras
- tarvitsee monimutkaisen mittaussäätelyn

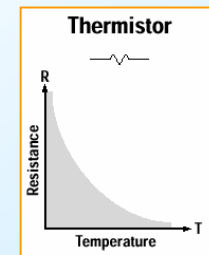

Kuvat: Agilent

Lämpöanturit: yhteenveto

Termistori:

- + herkkä ja nopea
- + yksinkertaisempi mittaussäätely kuin vastusantureilla
- rajoitettu lämpötila-alue
- helposti särkyvä
- mittausvirran lämpövaikutus usein merkittävä
- epästabiili ja epälineaarinen

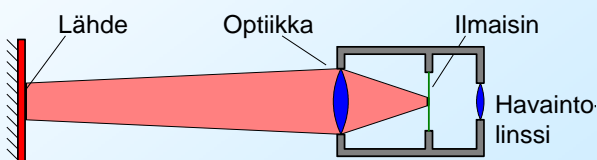

Signaalitasot lämpötilamittauksissa ovat usein matalia. Tämän vuoksi täytyy kiinnittää erityistä huomiota mittaukseen vaikuttaviin häiriöihin.

Kuva: Agilent

Lämpö: pyrometri

- Toiminta perustuu mustan kappaleen säteilylakiin (Planckin laki).
- Käytetään (yleensä) korkeiden lämpötilojen mittaukseen, koska kappaleen säteilyteho on verrannollinen lämpötilan neljänteen potenssiin (Stefan-Boltzmannin laki).
- Etu: mittauslaite ei kosketa kohdetta.

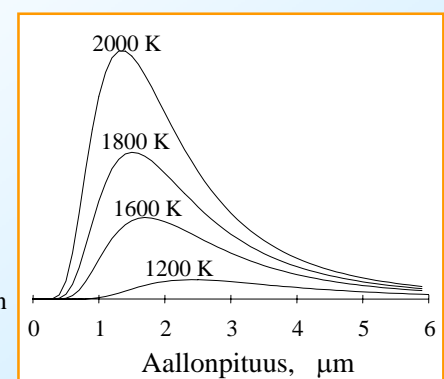
Lämpö: pyrometri

Planckin laki

- Määrittelee mustan kappaleen säteilyn (teho / pinta-ala / aallonpituus).

$$F(\lambda) = \frac{1}{\lambda^5} \frac{hc^2}{e^{hc/\lambda kT} - 1}$$

h = Planckin vakio, k = Boltzmannin vakio ja c = Valon nopeus

Stefan-Boltzmannin laki

- Määrittää kokonaissäteilytehon pinta-alaa kohti.

$$F = \varepsilon \sigma T^4$$

ε = Emissiviteetti

σ = Stefan-Boltzmannin vakio

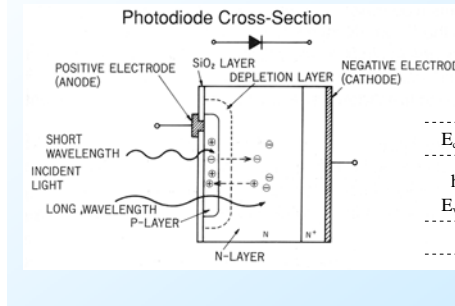
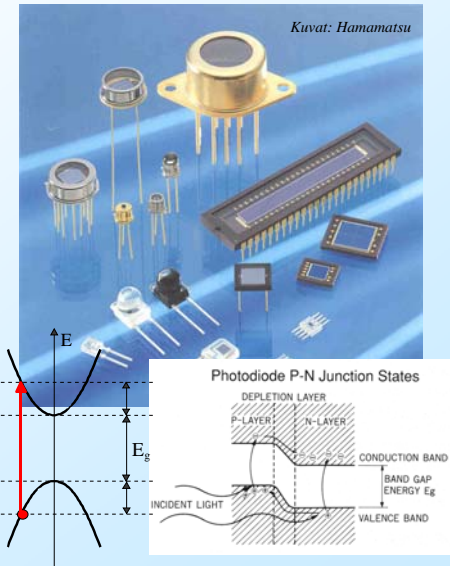

Valo

- Yhä useampia suureita mitataan nykyisin optisesti:
  - Esim. pituutta, nopeutta, kemiallista koostumusta...
- Anturityypit:
  - Termiset anturit
    - Mittaavat sähkömagneettisen säteilyn tehoa.
    - Suhteellisen hitaita ja signaali pieni.
    - Etuna vähäinen riippuvuus aallonpituudelle.
    - Esim. pyrosähköinen detektor ja bolometri.
  - Kvanttianturit
    - Nopeita, voivat toimia gigahertsien taajuuksilla.
    - Aallonpituusriippuvia ($E = hf = hc/\lambda$)
    - Esim. valodiodi (=fotodiodi), valovastus (hidas) ja valomonistinputket

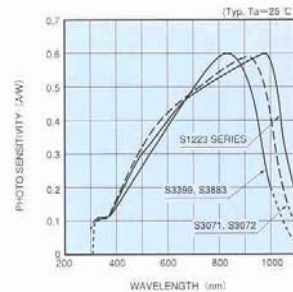
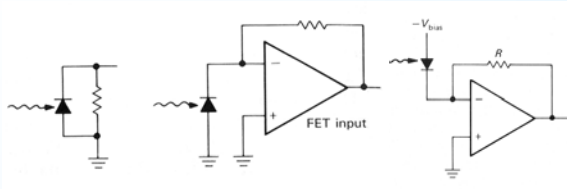
Valo: valodiodi

- Yleisin valoanturi.
- Fotonit synnyttävät PN-rajapinnalla elektroni-
aukkopareja, jotka havaitaan sähkövirtana.

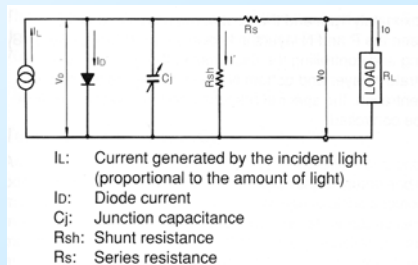
Valo: valodiodi

- Tyypillisiä kykentöjä

- Rajoituksia:

- Herkkyys ~ 0.5 A/W
  - Aallonpituusriippuva
- Vuotovirta (shunttivastus)
- Kapasitanssi
- Kohina

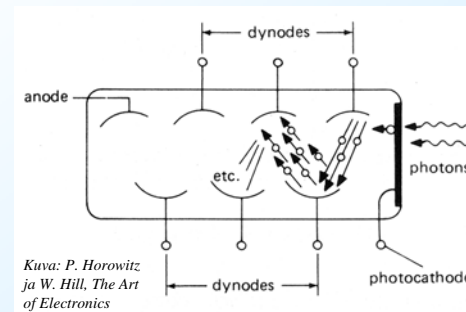

I_L : Current generated by the incident light (proportional to the amount of light)
 I_D : Diode current
 C_j : Junction capacitance
 R_{sh} : Shunt resistance
 R_s : Series resistance

Kytentätkuvat: P. Horowitz ja W. Hill, The Art of Electronics. Vastekäyrä ja sijaiskytkentä: Hamamatsu

Valo: valomonistin

- Fotoni irroittaa tyhjötutken katodilta elektronin.
- Kiihdytysjännitteen ohjaama elektroni osuu dynodeille ja monistuu.
- Anodille saadaan moninkertaisen vahvistuksen ansiosta virtapulssi, joka on helposti mitattavissa.

Kuva: P. Horowitz ja W. Hill, The Art of Electronics

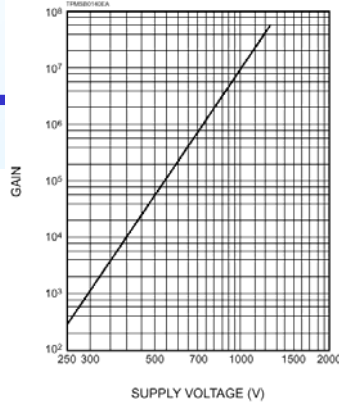
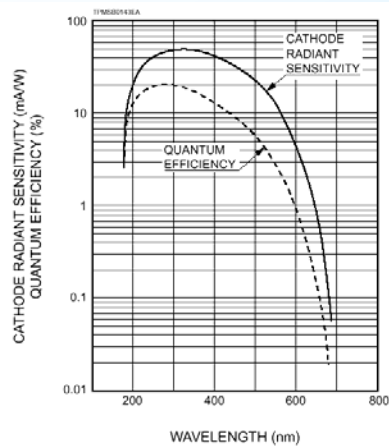
- Hyvin pienille valotehoille
  - Pulssien laskenta (=fotonilaskenta) tai
  - Virran mittaus
- Kvanttihyötysuhde $\sim 20\%$
- Vaurioituu, jos altistetaan jännitteisenä normaalille valaistukselle

Valo: valomonistin

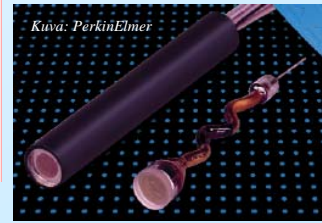
Perinteinen valomonistinputki

Kuvat: Hamamatsu

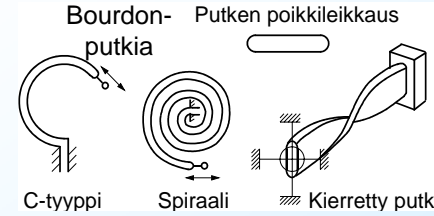
Channel photomultiplier

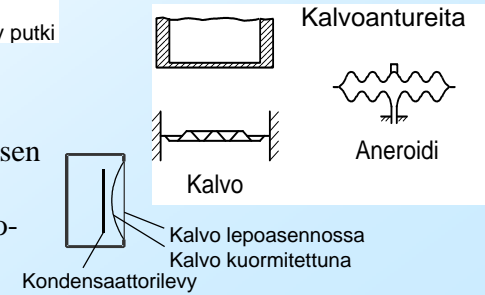
Kuva: PerkinElmer

Paine: Bourdon-putki ja kalvoanturit

- Perinteisesti: Bourdon-putki ja kalvoanturi

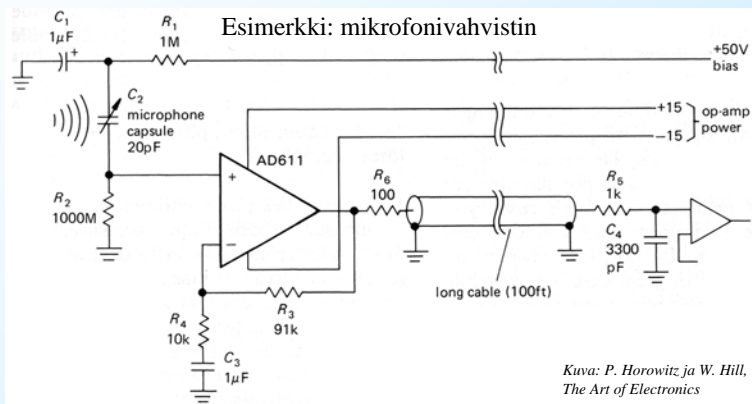

- Kalvoanturi
  - Paine arvo voidaan lukea sähköisesti kalvojen välisen kapasitanssin kautta
  - Voidaan valmistaa mikro-mekaanisesti

Paine: kalvoanturit ja mikrofonit

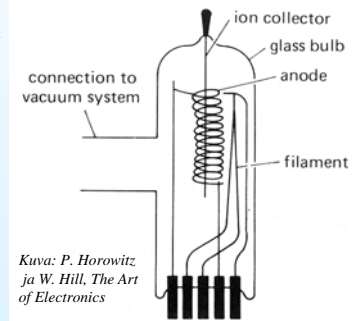
- Kapasitiivisesti: paineanturit, mikrofonit, paikkaanturit...
  - Esim. kapasit. mikrofonin impedanssi ~ 400 MΩ @ 20 Hz

Kuva: P. Horowitz ja W. Hill, The Art of Electronics

Paine: tyhjiöanturit

- Bayard/Alpert-ionisaatioanturi
  - Painealue: 0.1 Pa - 1×10⁻⁹ Pa (1×10⁻⁶ bar - 1×10⁻¹⁴ bar)
  - Paine verrannollinen elektronipommituksen tuottamaan ionivirtaan (ion collector)
- Lämpöhäviöanturit
  - Lämmitin-termopari yhdistelmä
  - Perustuu kaasun aiheuttamaan jäähtymiseen
  - Painealue: ~ normaalipaine - 0.1 Pa

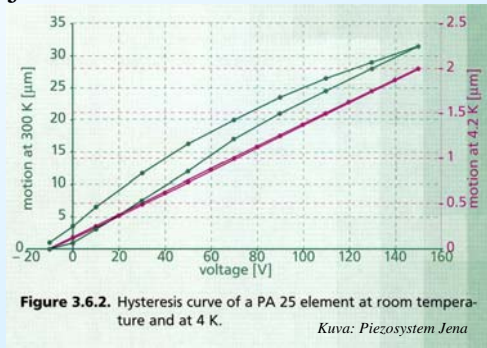
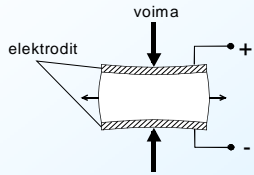

Kuva: P. Horowitz ja W. Hill, The Art of Electronics

Voima ja liike: pietsoanturi

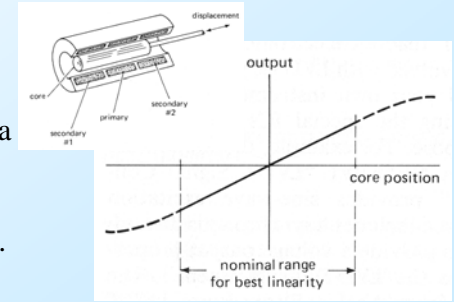
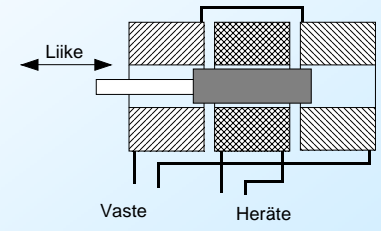
- Pietsosähköisissä kiteissä mekaaninen puristus synnyttää napojen välille jännitteen:

- Käänteinen ilmiö: jännite synnyttää voiman / muodonmuutoksen.
- Materiaalit: PZT = lead-zirconate-titanate
PMN = lead-magnesium-niobate
- Käytetään esim: kiihtyvyyssanturit, värinäanturit

Paikka ja liike: Induktiivinen differentiaalimuuntaja

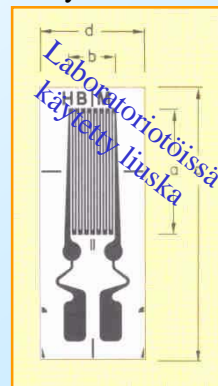
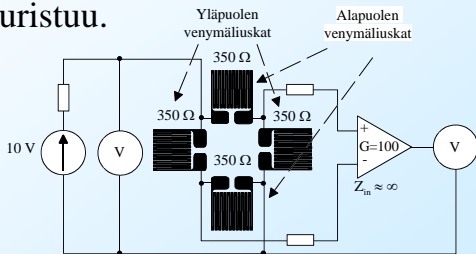
- Muodostuu kolmesta kelasta sekä sydänkappaleesta.
  - Nolla-asemassa herätejännite (vaihtovirta) ei synnytä (vastakkaisuuntaisten) toisokäämien sarjaankytkentään jännitettä.
  - Epäsymmetrinen sydämen asema synnyttää sarjaankytkentään jännitteen, jonka vaihe riippuu liikkeen suunnasta ja amplitudi poikkeutuksen suuruudesta.

Muodonmuutos: venymäliuska

- Perustuu:
  - Metallin resistanssin muutokseen muodon muuttuessa.
  - Puolijohteen resistiivisyyden muutokseen jännityksen muuttuessa.

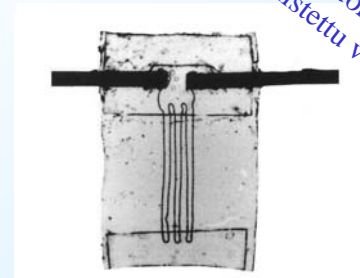
- Liuska liimataan kappaleeseen, jonka muodon muuttuessa liuska venyy tai puristuu.

- Lämpötilan vaikutus kompensoidaan siltakytkemällä

Muodonmuutos: venymäliuska

- Käytetään:
  - Venymien ja puristumien mittauksiin.
  - Voiman mittaukseen.
  - Paineen mittaukseen.

Vuonna 1954 valmistettu venymäliuska

Virtaus: paine-eroanturi

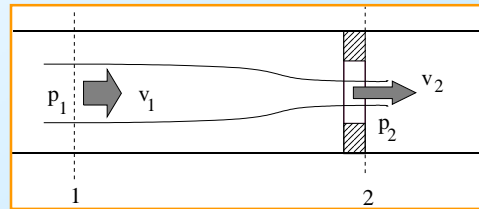
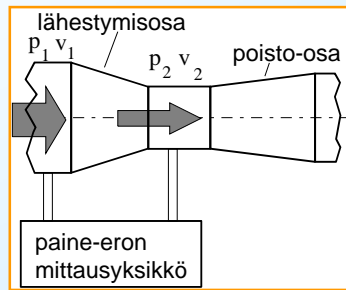
- Venturiputki

Bernoullin laki

$$p_1 + \frac{1}{2} \rho v_1^2 = p_2 + \frac{1}{2} \rho v_2^2$$

p =paine, ρ =tiheys
ja v =nopeus

- Mittauslaippa

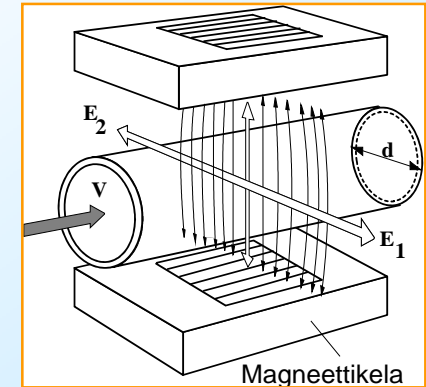
Virtaus: magneettinen anturi

- Perustuu Hall-ilmioon:

$$E = kvBd$$

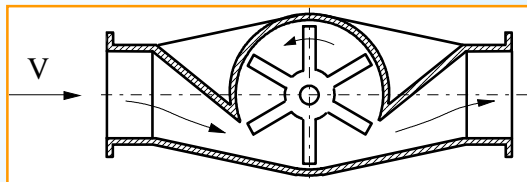
E =jännite, v =nopeus,
 B =mg-kenttä, d =elektrodienväli
ja k =korjauskerroin

- Mitattavan nesteen johtavuuden täytyy olla riittävä.
- Putken täytyy olla valmistettu johtamattomasta aineesta.

Virtaus: turbiinanturi

- Turbiinanturit soveltuvat vain kaasujen tai puhtaiden nesteiden virtauksen mittaukseen.

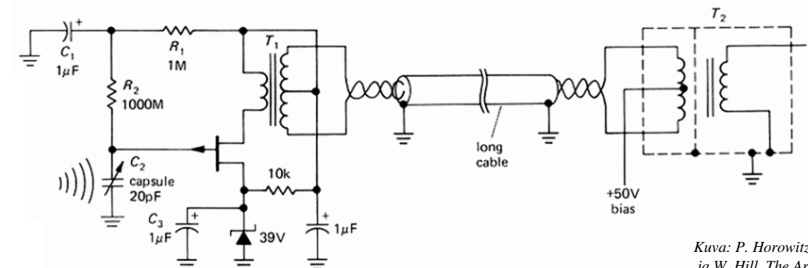

- Muita virtausmittareita:

- Äänen kuluaikamittaukset
- Doppler-mittaukset (optinen tai akustinen)
- Anemometrit (terminen menetelmä)
- Esteen synnyttämän pyörteen taajuusmittaus
- Korrelaattorimittaus

Anturit

- Pelkän anturitekniikan hallitseminen ei riitä hyvien mittausten saavuttamiseen.
- Lisäksi tulee ymmärtää:
  - Mittaustilanne ja siihen vaikuttavat tekijät.
  - Anturin lähielektroniikka.

Kuva: P. Horowitz
ja W. Hill, *The Art
of Electronics*

W. BERGMAN
CALIFORNIA
BRANDS
©1999

THE END

OH, YOU MEANT
METRIC...!

